

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξειδίκευσης
Του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
σε συνεργασία με το
ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος – Ινστιτούτο Πληροφορικής και Επικοινωνιών
με τίτλο: «Εξειδίκευση στις Τ.Π.Ε. και Ειδική Αγωγή – Ψυχοπαιδαγωγική της ένταξης»

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΓΟΝΕΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ
COUNCELING PARENTS OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

της
Καλογεροπούλου Άννας

Μεταπτυχιακή διατριβή που υποβάλλεται
στην τριμελή επιτροπή για την απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου του
Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξειδίκευσης
του Τ.Ε.Φ – Δ.Π.Θ. σε συνεργασία με το Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. Δημόκριτος – Ινστιτούτο
Πληροφορικής και Επικοινωνιών
με τίτλο: «Εξειδίκευση στις Τ.Π.Ε. και Ειδική Αγωγή – Ψυχοπαιδαγωγική της
ένταξης»

Εγκεκριμένο από την τριμελή επιτροπή:

1^{ος} Επιβλέπων: Λολίτσας Κωνσταντίνος,
Συνεργαζόμενος Ερευνητής Ι.Π.Τ.- Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ»

2^η Επιβλέπουσα: Αγάθη Σταθοπούλου,
Συνεργαζόμενη Ερευνήτρια Ι.Π.Τ.- Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ»

3^{ος} Επιβλέπων: Διονύσιος Λουκέρης
Συνεργαζόμενος Ερευνητής Ι.Π.Τ.- Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ»

Αθήνα
2021

Περίληψη

Όλοι οι γονείς καθημερινά βιώνουν προκλήσεις στην ανατροφή των παιδιών τους. Όταν όμως τα ζευγάρια ανυπομονούν να αποκτήσουν φυσιολογικά υγιή μωρά και τελικά έρχονται αντιμέτωπα με θέματα αναπηρίας και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, κλονίζονται και βιώνουν τραύμα, θλίψη και άγχος. Δεν αποτελεί έκπληξη ότι, για τον λόγο αυτόν, πολλά προγράμματα και υπηρεσίες έχουν σχεδιαστεί και υλοποιηθεί για την υποστήριξη των γονέων και οικογενειών αυτών. Ο ρόλος της συμβουλευτικής, που αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της διαδικασίας που περιλαμβάνει η υποστήριξη οικογενειών με παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, είναι σημαίνουσας σημασίας. Αναγνωρίζοντας την ανάγκη ενδυνάμωσης του γονεϊκού ρόλου, σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η αξιολόγηση των δεδομένων ενός πλήθους ερευνών σχετικά με τον ρόλο και την επίδραση της συμβουλευτικής στις δυσλειτουργίες γονέων και οικογενειών με παιδιά που χρήζουν ειδικής αγωγής. Για τη διερεύνηση των ερευνητικών ερωτημάτων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της συστηματικής ανασκόπησης και συμπεριελήφθησαν 22 έρευνες της διεθνής βιβλιογραφίας, σύμφωνες με τα κριτήρια αποκλεισμού και συμπερίληψης, με σύνολο συμμετεχόντων 1.251 γονείς παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Τα αποτελέσματα της έρευνας κατέδειξαν ότι η συμβουλευτική γονέων, που παρέχεται μέσω προγραμμάτων εκπαίδευσης, προγραμμάτων συμβουλευτικής-ψυχοθεραπείας και εκπαίδευσης δεξιοτήτων, επικεντρώνεται στην ευαισθητοποίηση για την αναπηρία ή ειδική ανάγκη, διαχείριση συναισθημάτων, διαχείριση γονεϊκής συμπεριφοράς, ανάπτυξη δεξιοτήτων αντιμετώπισης και βελτίωση της σχέσης γονέα-παιδιού. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση διαφαίνεται ότι η συμβουλευτική παρέχεται σε μεγαλύτερο βαθμό σε γονείς παιδιών με αυτισμό. Τέλος, διατυπώνονται προτάσεις στον συγκεκριμένο ερευνητικό τομέα για μελλοντικές έρευνες όπου η συμβουλευτική καθοδήγηση είναι μεγαλύτερης διάρκειας.

Λέξεις - Κλειδιά: Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες, Γονείς, Συμβουλευτική Ψυχολογία, Συμβουλευτική γονέων, Γονεϊκή παρέμβαση, Γονεϊκά προγράμματα εκπαίδευσης

Βιβλιογραφία

- Αβραμικά, Μ., Λαφαζάνη, Π., & Στεφανούδη, Ε. (2013). Παιδική κακοποίηση και παρεμβάσεις. *Επιστημονικά Χρονικά*, 18(3), 146-151.
- Alaedein, J. M., & Al-Sharaa, F. K. (2020). The Effect of Group Counseling in Reducing Parental Stress and Depression in Jordanian Mothers of Children with Autism. *International Journal of Education and Practice*, 8(3), 518-535.
- Αλευριάδου, Α., & Γκιαούρη, Σ. (2009). Γενετικά σύνδρομα νοητικής καθυστέρησης: Αναπτυξιακή και εκπαιδευτική προσέγγιση. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Al-Khalaf, A., Dempsey, I., & Dally, K. (2014). The effect of an education program for mothers of children with autism spectrum disorder in Jordan. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 36(2), 175-187.
- American Psychiatric Association. (2015). *Διαγνωστικά Κριτήρια από DSM-5* (Ν. Γκοτσαμάνης, Μτφρ.). Αθήνα: Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- Ashori, M., Norouzi, G., & Jalil-Abkenar, S. S. (2019). The effect of positive parenting program on mental health in mothers of children with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disabilities*, 23(3), 385-396.
- Barnett, D., Clements, M., Kaplan-Estrin, M., & Fialka, J. (2003). Building new dreams: Supporting parents' adaptation to their child with special needs. *Infants & Young Children*, 16(3), 184-200.

- Bhattacharya, L., Chaudari, B., Saldanha, D., & Menon, P. (2013). Cognitive behavior therapy. *Medical Journal of Dr. DY Patil University*, 6(2), 132-138.
- Benn, R., Akiva, T., Arel, S., & Roeser, R. W. (2012). Mindfulness training effects for parents and educators of children with special needs. *Developmental psychology*, 48(5), 1476. doi: 10.1037/a002753
- Bishop, M., Rosenstein, D., Bakelaar, S., & Seedat, S. (2014). An analysis of early developmental trauma in social anxiety disorder and posttraumatic stress disorder. *Annals of General Psychiatry*, 13(1), 1-14.
- Bodden, D. H., & Matthijssen, D. (2021). A Pilot Study Examining the Effect of Acceptance and Commitment Therapy as Parent Counseling. *Journal of Child and Family Studies*, 30(4), 978-988. doi: 10.1007/s10826-021-01926-2
- Boonsuchat, J. (2015). Group counseling for reducing the anxiety in parents of children with autism. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 197, 640-644.
- Bolger, K. E., & Patterson, C. J. (2001). Pathways from child maltreatment to internalizing problems: Perceptions of control as mediators and moderators. *Development and Psychopathology*, 13(4), 913-940.
- Brett, J. (2002). The experience of disability from the perspective of parents of children with profound impairment: is it time for an alternative model of disability?. *Disability & Society*, 17(7), 825-843.
- Burton, R. S., Zwahr-Castro, J., Magrane, C. L., Hernandez, H., Farley, L. G., & Amodei, N. (2018). The nurturing program: An intervention for parents of children with special needs. *Journal of child and family studies*, 27(4), 1137-1149.
- Cervone, D., & Pervin, L., A. (2013). *Θεωρίες Προσωπικότητας: Έρευνα και Εφαρμογές*, (Α. Μπρούζος, Επμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Choi, K., & Kim, J. Y. (2018). Evaluation of the TSL® Program for Parents of Children with Cancer. *Research on Social Work Practice*, 28(2), 146-153.

Danino, M., & Shechtman, Z. (2012). Superiority of group counseling to individual coaching for parents of children with learning disabilities. *Psychotherapy Research*, 22(5), 592-603.

Δελλασούδας, Γ. Λ. (2008). *Διδακτική μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες: από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών.

Δελλασούδας, Γ. Λ. (2005). *Εισαγωγή στην Ειδική Παιδαγωγική. Σχολική ένταξη μαθητών με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες. Από τη θεωρία στην Πράξη*. Αθήνα: Ατραπός.

Δελλασούδας, Γ. Λ. (2004). *Εισαγωγή στην Ειδική Παιδαγωγική. Σχολικός και επαγγελματικός προσανατολισμός ατόμων με αναπηρία*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Detraux, J. (2010). Διακυβεύματα/προκλήσεις σε σχέση με την ένταξη παιδιών με υστερήσεις σε συνηθισμένα/γενικά σχολικά πλαίσια. Στο Η. Κουρκούτας & R. Caldin (Επιμ.), *Οικογένειες Παιδιών με Ιδιαίτερες Δυσκολίες και Σχολική Ένταξη* (σελ.55-68). Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.

Δημητρόπουλος, Ε. (1999α). *Συμβουλευτική-Προσανατολισμός. Τόμος Α: Συμβουλευτική και Συμβουλευτική Ψυχολογία*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Dor, A. (2012). Parents' Involvement in School: Attitudes of Teachers and School Counselors. *US-China Education Review B*, 11, 921-935.

Douma, M., Maurice-Stam, H., Gorter, B., Krol, Y., Verkleij, M., Wiltink, L., et al. (2021). Online psychosocial group intervention for parents: Positive effects on anxiety

and depression. *Journal of pediatric psychology*, 46(2), 123–134. doi: 10.1093/jpepsy/jsaa102

Δράκος, Γ. (1999). *Ζητούμενα ζητήματα. Παιδαγωγική διαδικασία και δράση. Αγωγή-Ειδική αγωγή λόγου και ομιλίας. Ψυχολογία Γλώσσας*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Drotar, D., Baskiewicz, A., Irvin, N., Kennell, J., & Klaus, M. (1975). The adaptation of parents to the birth of an infant with a congenital malformation: a hypothetical model. *Pediatrics*, 56(5), 710-717.

Elfert, M., & Mirenda, P. (2015). Evaluation of a support group for fathers of children with autism spectrum disorder. *Canadian Journal of Counselling and Psychotherapy*, 49(2), 115–138.

Fabiano, G. A., Pelham, W. E., Cunningham, C. E., Yu, J., Gangloff, B., Buck, M., et al. (2012). A waitlist-controlled trial of behavioral parent training for fathers of children with ADHD. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 41(3), 337-345.

Feinberg, E., Augustyn, M., Fitzgerald, E., Sandler, J., Suarez, Z. F. C., Chen, N., et al. (2014). Improving maternal mental health after a child's diagnosis of autism spectrum disorder: results from a randomized clinical trial. *JAMA pediatrics*, 168(1), 40-46. doi: 10.1001/jamapediatrics.2013.3445

Ζαρμπούτη, Μ. (2018). Διδασκαλία Χαρισματικών Παιδιών στην Ελλάδα και Σύγκριση με τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 8, 261-270.

Gallagher, S., & Hannigan, A. (2014). Depression and chronic health conditions in parents of children with and without developmental disabilities: The growing up in Ireland cohort study. *Research in developmental disabilities*, 35(2), 448-454.

- Garreta, E., Jimeno, T., & Servera, M. (2018). Analysis of the effectiveness of a training program for parents of children with ADHD in a hospital environment. *Actas espanolas de psiquiatria*. 46(1), 21-8.
- Goin-Kochel, R. P., Myers, B. J., & Mackintosh, V. H. (2007). Parental reports on the use of treatments and therapies for children with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 1, 195-209.
- Hadizad, T., Sajedi, F., Movallali, G., & Reza Soltani, P. (2016). Effectiveness of resiliency training in improving mother-child relationship in mothers of children with mental retardation. *Iranian rehabilitation journal*, 14(3), 171 -178. doi:10.18869/nrip.irj.14.3.171
- Haugstvedt, K. T. S., Graff-Iversen, S., Bukholm, I. R. K., Haugli, L., & Hallberg, U. (2013). Processes of enhanced self-understanding during a counselling programme for parents of children with disabilities. *Scandinavian journal of caring sciences*, 27(1), 108-116.
- Healey, B. (1997). Helping parents deal with the fact that their child has a disability. Retrieved from <http://www.idonline.org/article/5937/>
- Ho, K. M., & Keiley, M. K. (2003). Dealing with Denial: A Systems Approach for Family Professionals Working with Parents of Individuals with Multiple Disabilities. *The Family Journal*, 11(3), 239–247. doi:10.1177/1066480703251891
- Iida, N., Wada, Y., Yamashita, T., Aoyama, M., Hirai, K., & Narumoto, J. (2018). Effectiveness of parent training in improving stress-coping capability, anxiety, and depression in mothers raising children with autism spectrum disorder. *Neuropsychiatric disease and treatment*, 14, 3355–3362. doi:10.2147/NDT.S188387

Iwaniec, D., Larkin, E., & Higgins, S. (2006). Research review: Risk and resilience in cases of emotional abuse. *Child & Family Social Work, 11*(1), 73-82.

Kearney, P. M., & Griffin, T. (2001). Between joy and sorrow: Being a parent of a child with developmental disability. *Journal of Advanced Nursing, 34*(5), 582–599.

Κοντοπούλου, Μ. (2004). Σχέσεις επαγγελματιών με γονείς παιδιών με ειδικές ανάγκες; Ένα μοντέλο συμβουλευτικής παρέμβασης. Στο Ζαφειροπούλου Μ., & Κλεφτάρας, Γ. (Επιμ.), *Εφαρμοσμένη Κλινική Ψυχολογία του Παιδιού*, (σελ.167-185). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κουρκούτας, Η. (2003). Η ενσωμάτωση των παιδιών με ειδικές ανάγκες στη σχολική τάξη: Η δυναμική των κρίσεων και των συγκρούσεων. Όρια και προοπτικές. *Εκπαιδευτική Κοινότητα, 65*, 26-33.

Κουρκούτας, Η. (2010). Ψυχοπαιδαγωγικές Παρεμβάσεις σε Οικογένειες Παιδιών με Ιδιαίτερες Δυσκολίες: Θεωρητικά Ζητήματα και Πρακτικές Κατευθύνσεις. Στο Η. Κουρκούτας & R. Caldin (Επιμ.), *Οικογένειες Παιδιών με Ιδιαίτερες Δυσκολίες και Σχολική Ένταξη* (σελ.161-216). Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.

Krstić, T., Mihić, I., & Branković, J. (2019). “Our Story”: Exposition of a Group Support Program for Parents of Children with Developmental Disabilities. *Child Care in Practice, 1*-16. doi: 10.1080/13575279.2019.1664991

Kübler-Ross, E., (2019). *Πλησιάζοντας τον θάνατο*. (Β. Προβιάς, Μτφρ.). Αθήνα: Ίκαρος.

Κυπριωτάκης, Α., (2000). *Τα ειδικά παιδιά και η αγωγή τους*. Αθήνα: Εκδ. Γρηγόρη.

Κυπριωτάκης, Α. (2001). *Μια Παιδαγωγική, ένα Σχολείο για όλα τα παιδιά*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κυπριωτάκης, Α. (2003). *Τα αυτιστικά παιδιά και η αγωγή τους* (3^η εκδ.). Ηράκλειο: Συγγραφέας.

Λαμπροπούλου Β., Χατζηκακού Κ., & Βλάχου Γ. (2003). Η ένταξη και η συμμετοχή των κωφών/βαρήκων μαθητών σε σχολεία με ακούοντες: Οδηγίες για τους Εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II – ΥΠ.Ε.Π.Θ. Πάτρα: ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών.

Lawrence, D., Dawson, V., Houghton, S., Goodsell, B., & Sawyer, M. G. (2019). Impact of mental disorders on attendance at school. *Australian Journal of Education*, 63(1), 5-21.

Μαλικιώση-Λοϊζου, Μ. (2001). *Η συμβουλευτική Ψυχολογία στην εκπαίδευση. Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μαλικιώση-Λοϊζου, Μ. (2011). Η Συμβουλευτική Ψυχολογία στην Ελλάδα σήμερα. *Hellenic Journal of Psychology*, 8(3), 266-288.

Μαλικιώση-Λοϊζου, Μ. (2012). *Συμβουλευτική Ψυχολογία*. Αναθεωρημένη Έκδοση. Αθήνα: Πεδίο.

Manly, J. T., Kim, J. E., Rogosch, F. A., & Cicchetti, D. (2001). Dimensions of child maltreatment and children's adjustment: Contributions of developmental timing and subtype. *Development and psychopathology*, 13(4), 759-782.

Mills, A. S., Vimalakanthan, K., Sivapalan, S., Shanmugalingam, N., & Weiss, J. A. (2021). Brief Report: Preliminary Outcomes of a Peer Counselling Program for Parents of Children with Autism in the South Asian Community. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51(1), 334-340. doi: 10.1007/s10803-020-04538-9

Μιχελogiάννης, Ι., & Τζενάκη, Μ. (2000). *Μαθησιακές Δυσκολίες*. 2η έκδοση. Αθήνα: Γρηγόρη.

Moll, K., Kunze, S., Neuhoff, N., Bruder, J., & Schulte-Körne, G. (2014). Specific learning disorder: Prevalence and gender differences. *PLoS one*, 9(7), e103537. doi: 10.1371/journal.pone.0103537

Μότσιου, Ε. (2014). *Εισαγωγή στην ανάπτυξη της γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Μπρούζος, Α. (1999). Η συμβουλευτική στο σχολείο ως αίτημα των σύγχρονων κοινωνικών μεταβολών. *Επιστημονική Επετηρίδα Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 12, 99-134.

Μπρούζος, Α., & Ράπτη Κ. (2001α). Ο ρόλος της σχολικής συμβουλευτικής στην προαγωγή της αποδοχής της διαφορετικότητας. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 56-57, 25-41.

Μπρούζος, Α., & Μόσχου, Κ. (2011). Διερεύνηση αντιλήψεων των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τη χρησιμότητα άσκησης του συμβουλευτικού τους έργου στη σύγχρονη εποχή. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 94-95.

Μπρούζος, Α., & Ράπτη Κ. (2004). Η αναγκαιότητα συμβουλευτικής στην ελληνική εκπαίδευση την εποχή της παγκοσμιοποίησης. *Επιστημονική Επετηρίδα Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 17, 181-192.

Μπόνια Αι., Μπρούζος Α., & Κοσσυβάκη Φ. (2008). «Αντιλήψεις και στάση των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για τους παράγοντες που δυσχεραίνουν τη γονεϊκή εμπλοκή στο σχολείο». *Επιστημονική Επετηρίδα της Ψυχολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδος*, 6, 69-95.

Neil, T.C. (1975). Turning moddy problems into clear solutions. *Personnel and Guidance Journal*, 54, 139-142.

Νικολάου, Ο. (2017). ΔΕΠΥ και Συμβουλευτική γονέων. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2016(2), 860-874.

Nuri, C., Akçamete, G., & Direktör, C. (2021). The trial support program for empowerment of parents of children with ADHD. *Psychology, Health & Medicine*, 1-10.

Oldham, J. M., & Riba, M. B. (2001). PTSD in Children and Adolescents. *Review of Psychiatry*, 20(1), 1-200.

Παντελιάδου, Σ., & Αργυρόπουλος, Β. (Επιμ.). (2011). *Ειδική αγωγή: Από την έρευνα στη διδακτική πράξη*. Αθήνα: Πεδίο.

Παππά, Σ., Β. (2003). Εκπαίδευση και συμβουλευτική γονέων με παιδιά με ειδικές ανάγκες στα πλαίσια των Σχολών Γονέων, *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 128, 141-145.

Πολεμικός, Ν., Καίλα, Μ., Θεοδωροπούλου, Ε., & Στρογγυλός, Β. (2010). *Εκπαίδευση παιδιών με ειδικές ανάγκες: Μια πολυπρισματική προσέγγιση*. Αθήνα: Πεδίο.

Πολυχρονοπούλου, Σ. (2010). *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες: Νοητική Υστέρηση, ψυχολογική κοινωνιολογική και παιδαγωγική προσέγγιση (τόμος Β')*. Αθήνα: Ατραπός.

Πόρποδας, Κ. (1997). *Δυσλεξία. Η ειδική διαταραχή στη μάθηση του γραπτού λόγου (Ψυχολογική Θεώρηση)*. Αθήνα: Μορφωτική.

Reid, G. (2003). *Δυσλεξία : Εγχειρίδιο για ειδικούς* (Γ. Παπαδάτος, επιμ.). Αθήνα, Παρισιάνου.

- Russell, F. (2003). The expectations of parents of disabled children. *British Journal of Special Education*, 30(3), 144-149.
- Saleh, L. (1997). Ο θετικός ρόλος των δασκάλων στην συνεκπαίδευση. Στο Ε. Τάφα. (Επιμ.), *Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς* (σελ. 55-70). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Sen, E., & Yurtsever, S. (2007). Difficulties experienced by families with disabled children. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, 12(4), 238-252.
- Shaw, B.A., Krause, N., & Chatters, M.L. (2004). Emotional support from parents early in life, aging and health. *Psychology and Aging*, 19(1), 4-12.
- Shiu, S. (2001). Issues in the Education of Students with Chronic Illness. *International Journal of Disability, Development and Education*, 48(3), 269–281. doi: 10.1080/10349120120073412
- Σούλης, Γ. Σ. (2002). *Η παιδαγωγική της ένταξης. Από το σχολείο του διαχωρισμού σε ένα σχολείο για όλους*. Τόμος Α΄. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Στασινός, Δ. Π. (2001). *Δυσλεξία και σχολείο. Η εμπειρία ενός αιώνα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Στασινός, Δ. (2013). *Η ειδική εκπαίδευση 2020. Για μια συμπεριληπτική ή ολική εκπαίδευση στο νέο- ψηφιακό σχολείο με ψηφιακούς πρωταθλητές*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Συριοπούλου - Δελλή, Χ. (2005). *Η Συμβουλευτική Ψυχολογία στην Ειδική Αγωγή*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Tsibidaki, A. (2013). Marital Relationship in Greek Families Raising a Child With Severe Disability. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 11 (29), 25-50.

- Τσιμπιδάκη, Α. (2016). Προβολές και συναισθήματα πατέρων με παιδί με σοβαρές αναπηρίες για το παρόν και το μέλλον. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2015(2), 1448-1457.
- Τσιχλάκης, Π., & Κουρκούτας, Η. (2010). Προγράμματα πρώιμης παρέμβασης επικεντρωμένα στην οικογένεια και στα παιδιά με ιδιαίτερες δυσκολίες/δυσλειτουργίες: Επισκόπηση μελετών και ζητήματα επιτυχημένων εφαρμογών. Στο Η. Κουρκούτας & R. Caldin (Επιμ.), *Οικογένειες Παιδιών με Ιδιαίτερες Δυσκολίες και Σχολική Ένταξη* (σελ.69-130). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τσουντα, Χ. (2015). Στάση των γονέων απέναντι στη Συμβουλευτική. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2015(2), 1487-1493.
- Τζιβινίκου, Σ. (2015). *Μαθησιακές δυσκολίες - διδακτικές παρεμβάσεις*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Τσιμπιδάκη, Α. (2008). Οικογένεια με παιδί με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και σχολείο: προς μία σχέση συνεργασίας. *Ήρινα*, 2, 97-113.
- Tümlü, C., & Akdoğan, R. (2019). Looking at life through a different window: Group counselling for the mothers of disabled children. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 41(2), 252-271.
- Yildirim, G., Ertekin Pinar, S., Ucuk, S., Duran Aksoy, O., & Ersan, E. E. (2020). The effect of training given to parents with mentally disabled children on their life satisfaction self-stigma of seeking help depression and stress-coping styles. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(3), 279-291. doi: 10.1177/0020764020903750

Wenar, C., & Kerig, P. K. (2008). *Εξελικτική Ψυχοπαθολογία Από τη βρεφική ηλικία στην εφηβεία* (Δ. Μαρκουλής & Ε. Γεωργάκα, Μτφρ.). Αθήνα: Gutenberg.

Φουστάνα, Α. (2014). Η ψυχική υγεία των χαρισματικών παιδιών. Στο Σ. Κούτρας (Επιμ.), *Η Ψυχική Υγεία των Παιδιών στην Κοινωνία της Κρίσης - Ο Ρόλος των Γονέων και των Εκπαιδευτικών*. (σελ.139-149). Αθήνα: Ταξιδευτής.

Χατζηνικολάου, Κ. (2009). Παραμέληση του παιδιού: Χαρακτηριστικά, Παράγοντες Επικινδυνότητας και Επιδράσεις στην Ανάπτυξη. Στο Γ. Νικολαΐδης & Μ. Σταυριανάκη (Επιμ.), *Βία στην Οικογένεια: Τεκμηριωμένη Πρακτική και Τεκμήρια από την Πρακτική*. Αθήνα: ΚΨΜ.

Φ.Ε.Κ. 1566/1985, «Δομή και λειτουργία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις», Αθήνα: Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Αριθμός Φύλλου 176, Τεύχος Πρώτο, 30 Σεπτεμβρίου 1985.

Φ.Ε.Κ. 80000/οικ.2/1/2018, «Αναθεώρηση του πίνακα παθήσεων για τις οποίες η διάρκεια αναπηρίας των ασφαλισμένων καθορίζεται επ' αόριστον», Αθήνα: Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Αριθμός Φύλλου 7, Τεύχος Δεύτερο, 8 Ιανουαρίου 2018.

Φ.Ε.Κ. 2817/2000, «Εκπαίδευση ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και άλλες διατάξεις», Αθήνα: Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Αριθμός Φύλλου 78, Τεύχος Πρώτο, 14 Μαρτίου 2000.

Φ.Ε.Κ. 3699/2008, «Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», Αθήνα: Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Αριθμός Φύλλου 199, Τεύχος Πρώτο, 2 Οκτωβρίου 2008.

